

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ-МІЖНАРОДНИКІВ

У статті уточнюється сутність поняття "культура", "правова культура", "професійна культура", "міжнародно-правова культура особистості" та основні підходи до їх визначення та вивчення і розгляду в науковій літературі.

Ключові слова: культура, правова культура, професійна культура, міжнародно-правова культура особистості юриста-міжнародника.

Слово "культура" має складну суто лінгвістичну історію. В сучасні європейські мови це слово безпосередньо або опосередковано прийшло з латини. Латинське слово *cultura*, у свою чергу, походить від латинського *colere*. Слово *colere* мало безліч значень: поклонятися, шанувати, плекати, населяти, обробляти, виховувати. Класичний спектр значень латинського слова *cultura* передається в сучасній українській мові словами "оброблення", "виховання", "створення", "формування", "розвиток", "шанування". Загалом, найбільш рання історія слова *cultura* так чи інакше пов'язана з діями, намірами, ставленням людини до землі, рослин, тварин тощо.

Сьогодні під культурою розуміють сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом історії. Цей термін вживають також в інших значеннях, характеризуючи ступінь освіченості, виховання або визначення рівня досконалості тієї чи іншої галузі господарської або розумової роботи [1]. У термінологічному обігу за допомогою терміна "культура" характеризують стан розвитку суспільства певної держави, соціальної групи або окремої людини. У повсякденному житті широко вживають словосполучення на зразок "культура мови", "культура поведінки", "культура спілкування", що виражають ставлення людини до загальноновизнаних або сталих правил спілкування, до використання або збереження тих чи інших соціальних цінностей, це і зумовлює актуальність теми.

Мета статті – обґрунтувати сутність поняття міжнародної правової культури юристів-міжнародників. Адже, поняття "правова культура" увійшло в науку на початку ХХ століття і на сьогодні склалося шість основних підходів до визначення поняття "правова культура". Зокрема, В. І. Владимірова, Р. С. Могилевський, В. В. Орехов уважають, що правова культура містить весь комплекс упредметнених та ідеальних елементів, що стосуються сфери дії права. У цьому випадку правову культуру визначено як об'єктивований результат діяльності суспільства.

Представники креативного підходу Ю. І. Агеєв, В. В. Еглітіс, І. П. Зеленко в основу дефініції поняття "правова культура" взяли творчий аспект правотворчої діяльності.

С. С. Алексєєв, Є. А. Лукашева, Р. К. Русинів та ін., представники суб'єктивного підходу, розглядають правову культуру як історично зумовлену сукупність навичок, знань, ідей і почуттів людей, а також їхнє закріплення в різних суспільних явищах.

Аналіз зазначених підходів дозволяє зробити висновок, що можна вести мову про визначення правової культури у вузькому та широкому розумінні: як сукупність поглядів, оцінок, переконань, установок і зразків поведінки людини (вузьке значення) та як систему цінностей соціуму та його громадян, систему правових інститутів, прав і обов'язків, передумов і засобів реалізації правової діяльності людей (широке значення). Вузьке трактування поняття правової культури збігається з її характеристикою залежно від суб'єкта як правової культури особистості, широке – як правової культури суспільства.

З урахуванням широкого трактування правову культуру суспільства можна подати як сукупність норм, цінностей, юридичних інститутів, процесів і форм, що виконують функцію правової орієнтації людей у конкретному суспільстві. Це вся сфера матеріального й духовного відтворення права, юридична практика народу в конкретний історичний період. Правова культура суспільства забезпечує його стабільність, подальший прогрес та пов'язана з такими його атрибутами, як правова ідеологія, правотворчість, законодавство, законність, правопорядок, інститут прав людини, правозастосовна діяльність. Вона містить всі досягнення правового життя суспільства, характеризує її ціннісний зріз, рівень розвитку, досконалість у загальному контексті суспільного прогресу.

Отже, на сьогоднішній день культура виступає одним з фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання й нараховує кілька сотень визначень і їхніх змістовних рівнів. Культуру розглядають як історично конкретний феномен, як сукупність матеріальних і духовних цінностей створених людством, як специфічний спосіб людської діяльності. Культуру слід розглядати як наскрізну характеристику всієї соціальної системи, вона є суттєвою ознакою суспільства в цілому, соціальних, професійних і національних спільнот, групи людей та окремої людини. Сутність правової культури виявляється у всій сукупності досягнень і цінностей, накопичених людством у процесі історичного розвитку, та у діяльності конкретної людини.

Розвиток культури суспільства та особистості досить взаємозалежні, оскільки культурно-цілісне персональне становлення людини відбувається, по-перше, на певній духовно-змістовній основі, виробленій у суспільстві, по-друге, – у конкретному соціокультурному середовищі й, зокрема, в умовах сформованої в

суспільстві політичної, правової та освітньої систем. На основі цього можна припустити, що правова культура суспільства й правова культура особистості виступають взаємопов'язаними феноменами.

Але саме в цей час у суспільстві звернулися до ідей прав і свобод людини, до ідей суспільного договору й необхідності формування такого політичного устрою, при якому держава залежить від громадянського суспільства, того, що давно стало безумовною цінністю міжнародного права.

В теорії міжнародного права не вироблено єдиного підходу щодо часу його виникнення. Щодо цього вважається, що міжнародне право виникло по-перше, ще в міжплемінних відносинах; по-друге, одночасно із державами, які надали міжплемінним нормам правової сили і створили нові; по-третє, в кінці середньовіччя, коли в Європі склалась система суверенних держав.

Історичний матеріал свідчить, що навіть на найбільш ранніх етапах первісні общини та племена керувалися у своїх взаємовідносинах неписаними законами. Початковий зміст поняття міжнародного права позначає права у відносинах між народами (*jus inter gentes*). На основі цього можна припускати, що перші міжнародно-правові звичаї зароджувалися ще в період первіснообщинного ладу, до становлення державності. Якщо ж тлумачити поняття "міжнародне право" як право міждержавне, то слід визнати, що воно виникає одночасно із процесом становлення державності.

Досвід регулювання взаємовідносин держав, а також передумови міжнародно-правової свідомості сформувались протягом всієї попередньої історії. Як юридичний засіб регулювання міждержавних відносин в практиці відносин між різними державами міжнародне право почали використовувати лише в кінці Середніх віків. Саме тоді було підготовлено ґрунт для створення міжнародного права. Власне ідея міжнародного права було сформульовано в працях юристів XI-XVII ст. Серед них найбільш визначним був голландський юрист, богослов і дипломат Гуго Гроцій (1583–1654 рр.).

У Україні увагу до міжнародного права звернули порівняно недавно – у 90-ті роках ХХ ст. (у 60-х рр. до нього зверталися насамперед дисиденти-правозахисники Микола Руденко, Олесь Бердник, Левко Лук'яненко,

Іван Кандиба, Ніна Строката-Караванська, Оксана Мешко, Микола Матусевич, Мирослав Маринович, [Олексій Тихий](#)). Окрім власне правового нігілізму, за радянських часів була ще одна причина нехтування міжнародним правом – невизнання більшовицької держави з боку міжнародного співтовариства.

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року урочисто проголошено, що Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими і загальноновизнаних норм міжнародного права над нормами внутрішньодержавного права. Відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Визнання пріоритету принципів і норм міжнародного права щодо внутрішньодержавного права, по-перше, робить нашу правову культуру відкритою для передових, прогресивних положень, принципів і норм міжнародного права, тому що вони тепер стали складовою частиною; по-друге, визнає найважливішими орієнтирами розвитку нашої правової культури принципи й норми міжнародного права; по-третє, робить обов'язковою імплементацію правил і норм міжнародних договорів у національне законодавство.

Для правової держави характерним є те, що право є первинним, фундаментальним фактором у відносинах "право – держава". Носієм права тут є людина, суспільство в цілому, що передає державі частину своїх прав і повноважень, укладаючи тим самим (умовно) суспільний договір, для того щоб держава забезпечувала безпеку людини, захищала її від сваволі й хаосу, гарантувала реальність прав і свобод. Людина й громадянин як виборець формує органи державної влади й місцевого самоврядування, виражає свою політичну волю на референдумі й вільних виборах. Таким чином, приєднання до фундаментальних європейських правових засад співжиття дає шанс Україні вибудувати гідне життя для своїх громадян, суспільство, в якому найважливішою цінністю є людина.

Проблема формування правової культури стала предметом наукового аналізу також порівняно недавно, з 90-х років ХХ ст. До цього часу цю проблему досліджували в аспекті правового виховання. Одними з перших за радянських часів (40-50-ті рр.), хто опрацьовував проблеми правового виховання, були П. С. Елькінд, О. А. Лукашева, І. Ф. Покровський, В. Г. Сокурєнко та ін. У 60-80-ті над цими питаннями працювали Т. І. Демченко, Ф. Ф. Третьяков, В. В. Тищенко та ін. Вони визначили мету й завдання правового виховання. Правда, всі роботи були заполітизованими, заідеологізованими та догматичними. У цей час з'являються й роботи, присвячені безпосередньо правовій культурі, але автори (В. П. Сальников, О. В. Аграновська, О. П. Семитко та ін.) розглядали її в тісному зв'язку із соціалістичною правосвідомістю.

Сьогодні у філософії проблеми правового виховання вивчають В. С. Каптарь, М. В. Попович, С. С. Сливка, В. А. Чефранов, М. Й. Штангрет та ін. Дослідники вказують на великі резерви для правового виховання особистості, підвищення рівня її правової свідомості й правової культури. Зокрема С. С. Сливка ґрунтовно дослідив філософсько-правові проблеми професійної культури юриста. Для того, щоб допомогти майбутнім юристам віднайти своє місце у суспільно-природно-правовому просторі, дослідник запропонував методологічні орієнтири, які співвідносяться з природними процесами у Всесвіті, його законами. С. С. Сливка обґрунтовано довів важливість філософсько-культурологічного підходу до розгляду юридичної діяльності, показав, до яких негативних наслідків призводить недооцінка юристом ролі духовності, природного і позитивного права [2].

У психології окремі аспекти формування правової культури розкрито в роботах Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, І. С. Кона, С. Д. Максименка, С. Л. Рубінштейна та інших. У наш час представники правової психології, зокрема О. І. Дулов, М. І. Снікєєв, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, Д. П. Котов, О. Р. Ратінов, О. В. Татаринцева, В. О. Татенко та ін. досліджують психологічні механізми правової регуляції поведінки особистості, генезис

протиправної поведінки. Учені роблять висновок, що в основі виховання особистості, неприйняття протиправних форм поведінки має бути психологія правового виховання.

У педагогіці різні аспекти правового виховання вивчають В. В. Берман, І. Д. Бех, Г. П. Давидов, М. Д. Касьяненко, Л. С. Нечипоренко, М. К. Подберезький, Я. В. Подоляк, В. Г. Паснюк, І. Ф. Рябко, С. М. Савва, М. М. Фіцула та ін. Вчені звертають увагу на невирішені проблеми реформування правовиховної роботи, зокрема вказують на важливість не заідеологізованого коментування права. Дослідники вивчають різні аспекти виховання правосвідомості та гуманістичної високоморальної поведінки, розглядають відношення права й моралі, вказують на правосвідомість як духовну цінність.

Як зазначає С. М. Совва, правове виховання є способом трансляції правової культури, передачі правового досвіду, норм правової діяльності, правових ідеалів і механізмів вирішення конфліктів у суспільстві. Метою правового виховання є розвиток самої людини, її правової свідомості й правової культури. Інакше кажучи, мета правового виховання – це формування правової культури. Зокрема, автор вказує на велике суспільне значення правової культури. Вчений доводить, що в свою чергу низька правова культура, нерозуміння ролі права, невміння застосувати правову норму знижують соціальну активність, рівень професійних знань і вмінь будь-якого спеціаліста [3].

Проблеми правового виховання представників різних груп і професій на сьогодні досліджено менше. Зокрема, О. А. Менюк досліджував теоретичні та прикладні аспекти формування правової культури підприємця, А. Тукало – правову культуру депутатського корпусу, О. І. Маложон – соціально-правову культуру литовсько-польського періоду в історії України, Н. О. Коваленко – міжнародну правову культуру пілотів.

Правову культуру особистості дослідники найчастіше трактують як складову професійної культури. Поняття "професійної культури" використовують для позначення культури групи осіб, об'єднаних за професійною належністю. В традиційному розумінні поняття "професійної культури" базується на елементах загальної культури людини, але її виокремлюють з огляду на особливості виконання завдань та функцій представниками тієї чи іншої групи. Із застосуванням цього терміна, на думку С. Д. Тихомирова і О. Д. Гусарева, підкреслюють необхідність саме тих знань, умінь, навичок, без яких людина не зможе виконувати професійних обов'язків [4]. Щодо таких понять, як професійна та правова культура, то дослідники вважають, що вони за обсягом співвідносяться, як ціле та частка, але така частка, яка відіграє провідну роль стосовно інших (моральна, політична, психологічна культура та ін.).

На думку С. Д. Гусарева та О. Д. Тихомирова, правова культура людини – це глибоке знання і розуміння права, високосвідоме виконання його вимог як усвідомленої необхідності та внутрішньої переконаності. У правовій культурі особистості виокремлюють такі структурні елементи, як правова свідомість, що формується на ґрунті правової ідеології та правової психології, елементи поведінки та безпосередньо правомірну поведінку, яка є формою зовнішнього прояву правової культури особистості. Таке структурування, на думку вчених, є результатом науково-теоретичного мислення, хоча в реальному житті всі названі компоненти одночасно співіснують у просторі та часі [4].

Безпосередньо міжнародну правову культуру вивчала В. Є. Колесникова. Дослідниця з'ясувала особливості міжнародної правової культури майбутнього пілота, визначивши її як компонент тезаурусу професійного інтелекту пілота, що включає юридичні знання, навички й уміння, а також професійно важливі якості, що дозволяють приймати й реалізовувати рішення на міжнародних повітряних трасах в очікуваних умовах та екстремальних ситуаціях [5]. Авторка визначає поняття професійної культури пілота як інтегративну характеристику, що поєднує інтелектуально-світоглядний, духовно-моральний і мотиваційно-діяльнісний компоненти, які є основою формування культури особистості пілота в професійній льотній діяльності [5].

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що правова культура особистості є складовою частиною правової культури нації, суспільства й т. д. Правова культура особистості – це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивного правового розвитку особистості, що забезпечують її правомірну діяльність. Правова культура забезпечує необхідний рівень знання права, розуміння його соціальної цінності, уміння користуватися своїми юридичними правами, усвідомлене виконання своїх юридичних обов'язків. У широкому змісті слова правова культура включає всі правові цінності (вищий рівень розвитку законодавства, правову науку, законність, правопорядок та ін.) і становить частину культури окремого індивіда. У вузькому ж змісті слова правова культура окремого індивіда означає знання ним чинного законодавства, його правильне розуміння, дотримання, виконання, застосування й нетерпиме ставлення до будь-яких порушень законності. Правова культура залежить від життєвого досвіду особистості, рівня її юридичної освіти, правових навичок і впливає на її юридично значиму поведінку.

З урахуванням всіх зазначених підходів до поняття "культура", "правова культура", "міжнародне право" *міжнародну правову культуру особистості можна визначити як знання нею закономірностей розвитку міжнародно-правових норм, розуміння норм та інститутів міжнародного права, особливостей взаємодії міжнародно-правової системи з внутрішньодержавним правом України, дотримання норм міжнародного права, його виконання і застосування та нетерпиме ставлення до будь-яких порушень прав людини як носія суб'єктивних юридичних прав і обов'язків та учасника правових відносин.*

Власне проблема формування міжнародної правової культури у професійній підготовці майбутніх юристів-міжнародників не була предметом спеціального дослідження. З огляду на специфіку міжнародної правової культури та вузького тлумачення поняття правової культури особистості для визначення сутності міжнародної правової культури юриста-міжнародника досить важливим є діяльнісний підхід. Учені розглядають культуру як особливий специфічний засіб людської діяльності, єдність різноманітних історично опрацьованих форм цієї діяльності, що відображають ступінь "олюднення" природи та міру саморозвитку людини. Учені вважають, що культура особистості – це соціально обумовлений рівень її розвитку в будь-якій сфері діяльності. Культура у цьому

випадку є виявом, рівнем оволодіння людиною тією або іншою сферою знань або діяльністю, способом перетворювальної діяльності світу й себе. Освоєння юристом-міжнародником міжнародної правової культури в такому випадку передбачає насамперед процес нагромадження знань щодо норм міжнародного права, досвіду і якісної реалізації їх у професійній діяльності й поведінці, оволодіння способами практичної діяльності міжнародного права.

Окремо слід вказати на гуманістичну концепцію, представниками якої є педагоги. Так, С.У. Гончаренко визначає культуру як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, що відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини та виражаються в результатах продуктивної діяльності. Дослідник вважає актуальним трактування культури як рівня освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності [6, с.182].

Таким чином, з урахуванням наукових підходів до поняття "культура", "правова культура", "міжнародне право" міжнародну правову культуру особистості можна визначити як знання нею закономірностей розвитку міжнародно-правових норм, розуміння норм та інститутів міжнародного права, особливостей взаємодії міжнародно-правової системи з внутрішньодержавним правом України, дотримання норм міжнародного права, його виконання і застосування та нетерпиме ставлення до будь-яких порушень прав людини як носія суб'єктивних юридичних прав і обов'язків та учасника правових відносин. Міжнародна правова культура юриста-міжнародника є складовою частиною його професійної культури та передумовою успішної професійної діяльності і потребує подальшого визначення факторів що впливають на формування і розвиток особистості юриста-міжнародника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический словарь / [Гл. ред. Л.Ф. Ильичев]. – М.: "Советская энциклопедия", 1983. – 840 с.
2. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник./С.С.Сливка – К.: Атіка, 2006 – 292с.
3. Совва С. М. Особливості, сутність та зміст міжнародної правової культури офіцерів-прикордонників / Совва С. М. // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 9 (62). – С. 137 – 143.
4. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – К.: Атіка, 1999. – 265 с.
5. Колесникова В.Є. Естетична культура у професійному становленні юриста / В.Є. Колесникова. – К.: Либідь, 1993 – 223 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997 – 376 с.

Подано до редакції 23.03.12
